

Снежана Б. Паравиња Шкрбић (Батајница)

Светло и тама у Госпојици

Рад се бави генезом мотива светлости и таме у Андрићевом роману Госпојица. Кроз тумачење ликова који се у ретроспективном враћању главне јунакиње манифестују са светлим или тамним колоритом могуће је говорити о њеном израженом неприхватању конвенционалности. Циљ анализе је да пронађе нове могућности читања Госпојице у контексту Старог завета. Рад открива библијски интертекст дубоко скривен у овоме делу. Интертекстуалним приступом сагледава се смисао који се наслућује испод романа.

Увод

Ханс Блуменберг, значајни немачки филозоф, дотакао се проблема светлости објавивши студију СВЕЛОСТ КАО МЕТАФОРА ИСТИНЕ у којој настоји да објасни најбитнија полазишта метафоре светлости у античком добу и средњем веку. Она указује да: „Трансцендентност свјетлости са једне стране и њено поунутарњење са друге стране означавају окретање од метафоричке ка метафизичкој употреби ове представе“ (Блуменберг 1999: 40). Метафоричком употребом појма светлости потврђују се библијске догме.

Светлост је знак Божије наклоности и има своје светописамско порекло. У СТАРОМ ЗАВЕТУ, у ПСАЛМИМА, Бог се запажа као извориште светлости: „Јер је у тебе извор животу, твојом светлошћу видимо светлост“ (БИБЛИЈА 2010: Псалми 36: 9). Тврдњу да је Бог светлост и да у њему нема ни мало таме проналазимо и у Новом завету, у Светом јеванђељу по Јовану: „И светлост светли у тами, и тама је не обузе“ (БИБЛИЈА 2010: 1. Јованова 1: 5).

Генега мотива светлости и таме

У роман Госпојица таму као статички мотив уноси пад Обрена Радаковића, Рајкиног оца.

И управо тада, ње јесени, најло и без икаквој прелаза, оборен је са своја њијеге-стала њен ѡаиша. А ѡу се и њена судбина пресекла и окренула. Као јасни дан када стане да се мрачи, њен ошац је ѡшамнео у лицу (Госпојица: 25).

Понижење које Рајка доживљава у безазленој игри са вршњакињама урезало се у њену свест, остављајући дубок, таман траг. Јунакиња је приказана реалистички у тренутку када схвата егзистенцијалне породичне проблеме. Прво сазнање о очевом материјалном губитку уноси тамну мрљу у њену психу и оставља ефекат на њеном лицу након чега ставља маску којом прикрива повређену сујету.

Са крајком, мрком бором међу обрвама, она је шоћа дана сћила кући, заљегала боље своју мајку на коју је већ тада гледала као на слабо и неуко дете, и ишла оцу први пут као човеку који је био. Како, где, зашто, то није могла да разбере, али сада је налазила све више потврде за своје стварно и невероватно сазнање (Госповица: 26).

Платон у делу ДРЖАВА добро пореди са Сунцем које светлошћу обасјава предмете чинећи их видљивим и лепим за око, а око асимилира са Сунцем и светлошћу која обасипа творца. Бивствовање доводи у везу са метафором светлости која добија трансцендентни карактер. Рајкин поглед и њене очи стоје као антитеза светлости симболишући егзистенцијалну утамниченост и удаљавање од божанског, очи се могу довести у везу са јеванђелском етиком: „Ако дакле буде око твоје здраво, све ће тијело твоје свијетло бити“ (БИБЛИЈА 2010: Јеванђеље по Матеју 6:22). У роману су описане на следећи начин:

Њено лице је жуто, избраздано многим борама. Те боре су необично дубоке, а на челу, право изнад носа, оне се укривају и оцртавају правилан троугаоник који сјаја две јаке обрве. У дну сваке од тих бора лежи, као црн шало, танка сенка. Од шоћа цело њено лице има шаман и измучен израз који полег очују не разведрава, јер из њих бије помрчина (Госповица: 15).

Госпођичин духовни и физички изглед кореспондентни су са хладним, мрачним и оронулим амбијентом у ком обитава.

Кућа број 16а сада у ову потону врсту. Она има свега два прозора који гледају на улицу. На прозорима падају у очи јаке тоздене пречаје које целој кући дају мрачан и шамничарски изглед. Сугећи по изгледу могло би се помислити да је најужашена или да чека куца који би је узео не да станује у њој него да је руши и да зида нову и већу, сличну овим двема које су је прилиснуле слева и десна. Али ако добро заљегаше, видећеш да иза једног од оних прозора без завеса и цвећа седи старија жена, нејомична и потпуна, са оним одсутним и усредсређеним изразом који имају лица жена потпуних над ручним радом (Госповица: 14).

Завет који Рајка даје оцу за њу је као завет дат божанству, извор је њене отуђености, сублимира улазак у таму и усамљеничку борбу кроз дезинтеграцију духовности. Љубав према оцу нагони је на преображавање кроз патњу у којој проналази смисао свога бивствовања. „Он има фигуру свеца, свеца са ореолом моћи, његов пад је пад идола, а његове речи на самрти су талог горког искуства које Рајка усваја, интернализује до опсесије и пројектује свој живот“ (Базовић 2017: 123). Библијски интертекст у

Госповици сагледавамо и путем мотива поштовања очевог благослова и очеве последње жеље, и то у Првој књизи Мојсијевој, у тренутку када се Јакову ближи смрт, он дозива синове и заветује их: „И учинише му синови његови како им беше заповедио“ (Библија 2010: 1. Мојсијева 50: 12).

У току првих година после очеве смрти Рајка успешно обавља послове, занемарује друштвене конвенције, преузима руководећу улогу у породици и постаје познати зеленаш у Сарајеву. Почетак рата означава промену и настанак нових околности у којима она гледа само сопствене интересе.

Госпођици новац постаје једино средство за излагање на крај са животним бригаама, она одбацује онтолошко биће у себи, започиње сан о милиону. У центру њене имагинације је стицање капитала које јој постаје порок и води је ка аутодеструкцији. „Мотив среброљубља налази се и у Новом завјету Јуда издаје Исуса за тридесет сребрњака“ (Башчаревић 2017: 103).

„Трпјеж!“ И то је сласи. Она то зна, јер је и многи трпјела у живошћу и многи задовољства од тога осетила. И зашто да човек и не отрпји понешто кад зна да тиме избегава многи горе зло и искуљује многи веће добро? Човек не би био разумно биће кад не би могао да увиди колико је корисан и сигуран посао који тако прави. Јер, шта су ситне муке и одрицања која поносимо у служби штедне према ономе што нам она даје и од чега нас спасава. Она одржава животи трајности око нас, обојањује нас стално и чини, тако рећи, вечним оно што имамо; она нас чува од шрошка, губишка и нерета, од сиромашења, од беде која долази на крају а која је тора и црна од смрти, прави такао, још на земљи и за животи (Госповица: 19–20).

Рајка развија конвенционална мушка обележја, одступа од колективног поистовећивања, изопштава се из друштва у нетипичном лику жене зеленаша. Њен духовни и физички изглед чине целину и индикују на самоуништење непрестаном жудњом за новцем и стицањем који је воде ка пропасти, чиме жртвује себе попут религијског страдаоца.

Госпођа Радојка трпи сва Рајкина ускраћивања, њена једина побуна настаје када је Рајка желела да укине даривање просјацима, које је представљало одступање од укоренењеног обичаја и светиње које је госпођа Радојка понела из родитељске куће.

У овој кући просјаци су у току последњих осамнаест година примани душевно и даривани обилно. То се знало. Сада је и то стало да се мења. Само, Госпођица је увиђала да у овом не може да буде онако прека и труба као у иштану послује. Њена мајка, која је у свему поштовала, била је у овој ствари дуго ујорна. За њу је даривање просјака била укоренења светиња; то је схваћање понела из очинске куће и нашла га у овој у коју се удала. Она није могла замислити да се у тоу светињу може дирнути, док јој има комадић хлеба у кући. Зашто Рајка није могла најречац да прекине са том традицијом, али је и даривање просјака узела у своје руке, као и све остало (Госповица: 57).

Убрзо су просјаци осетили Рајкин тврдичлук и полако престали да долазе. Госпођа Радојка је због тога жалила више него због личног одрицања које је морала да трпи. Често је гледала како просјаци пролазе поред њихове куће и заобилазе је *као да је кужна или изумрла* (Госпођица: 59).

Ретроспективно враћање ликова са светлим, или тамним колоритом

Предвечерје је доба када у Рајкин живот долазе реминисценције на прошле дане уз симболичку слику осунчаног неба у коју је удахнут знак избављења уз блесак успомена.

Највећи раскош штоћа неба над Београдом, то су сунчеви заласци. У јесен и у лето они су простирани и јарки као јусињске визије. а зими пригушени тамним облацима и рујним малама. А у свако доба године врло су честе дани када се оћан штоћа сунца које залази у равници, међу рекама под Београдом, одбије чак горе у високој кудоли неба, и то се преломи и прости као црвен сјај по расутој вароши (Госпођица: 11–12).

Овакав вертикално оријентисани поглед представља кретање од светлости ка тами, а хоризонтално кретање светлости која се *просија* суочава духовност са таштином. „Слике неба у Библији су проникнуте Божјим погледом, сугеришу његову трансценденталност као и свеprisутност, његову удаљеност и блискост истовремено, представљају симбол наде за човека који је позван да га досегне, што је објављено у Јаковљевом сну о небеским лествама и сликама Новог Јерусалима као небеског града из Откровења Јовановог“ (Радуловић 2017: 395). Приповедач пореди сунчеве заласке са пустињским визијама. Пустиња је чест духовни симбол у Библији, Мојсије борави у њој припремајући своју душу како би чуо Анђела, у Синајској пустињи бива кажњен избављени израелски народ и долази до велике објаве Закона.

Током ратних година Рајка је била равнодушна на људску беду и пропаст. Послови којима се тада бавила онемогућавају њен даљи боравак у Сарајеву. принуђена је да оде у Београд, где, у дому Хаџи-Васића она и њена мајка доживљавају гостољубивост и гостопримство.

Дочек на који су две жене наишле у тој кући био је у таквој и толикој проишности са свим оним што су доживеле на путу, да су у први мах обе остале збуњене и укочене поред нагомиланих ствари. Уредна, простирана кућа блештала је чистоћом, одисала редом и изобиљем (Госпођица: 169).

Хаџи-Васићи су били отворени за дружење, имућни, хармонични и угледни. Њихова кућа је *блештала* од чистоће и указивала на то да у њој живе озарени ликови. Привремени боравак у таквој атмосфери Рајки прија само првих неколико дана, док њена мајка бива истински срећна.

Београд је велик, и све је у њему за њу безимено и она свима неизнаша. Али, после пријатности првог одмора она је остала мрка и повучена каква је увек

била, и све се више шћућила и повлачила у себе. Њој се овај једношћаван али широк и ведар живошћ таздинске куће са одраслим девојкама није нимало свићћао. Та слобода и издашносћ у свему, у смеху и речима, у новцу и сћварима, њу је врећала и одбијала. Цео њихов живошћ излѣгао јој је без рачуна и планана, незбринут и ућрожен, шћако да и њу збућује, одводи од навиклих мисли и ремећши у плановима. И видећи да та она не може променићши, ни намећнућши њима своја схваћћања, желела је да се шћшо пре наће у својој кући, далеко од ових младих и веселих родица и целој овој тласној и живахној друшћива (Госпојица: 173).

Имагинација на сарајевски простор генерише се кроз двојицу ликова, оца и ујака. Отац, дајца-Владо и Ратко једини су ликови који у Рајкином животу изазивају женске емоције, према којима се опходи као жена у патријархалном друштву. Дајца–Владо је један од најсветлијих ликова који у Госпојичин функционални простор пристиже у сутон. *Свећа неколико ћодина је живео шћаквим живошћом шћај свећли младић, расћусној живошћа а анћеоској излѣга, и за шћо време је усћео да сћираћи и разда све своје и самоћ себе (Госпојица: 35).* Присећајући се своје прошлости под зраком светлости Госпојица бива подстакнута на избављење. Светлост је доминантан симбол у Новом завету, она метафорично импостира на Исуса Христа, али Рајкина светлост убрзо се гаси и води ка само једном могућем исходу и смислу, а то је шћтедња.

Наклоност према Ратку Ратковићу уноси светлост у њен свет, изазива лјудске пориве, великодушност и пожртвованост, износи је из оквира њених граница, али одмах након разочарења враћа је у опседнутост шћтедњом. Она доживљава огроман осећај кривице због свог моралног односа према новцу. Осећа да је дозволила да искочи из своје сушћине и смисла постојања. Однос између Рајке, старе девојке, и младића који се бахати ноћу бива прекинут у потпуности када се она опијена несрећом врати кући и падне у мајчино крило.

Када је дошла себи и поново саћлѣгала свећлосћ и познаћу собу, видѣла је да се налази у необичном положеају. [...] Држећи шћо мршаво, немоћно шћело, повијено у сћруку и коленима, на свом крилу, као Боћородица мршвој Хрисћи на сћарим сликама, сћарица је једном руком ћридржавала њену клонулу тлаву а друћтом јој квасила чело и ошћворена усћи. Јаук из шћих усћи ћрешћварао се у једнолично јецање (Госпојица: 246–247).

Поређење са положајем Богородице на иконама и Рајкино сагледавање светлости након пада мајци у крило даје овој слици трансцендентан карактер, као симбол правоверја, могућности избављења од материјалних веза и васкрсења.

Мотиви самоће и зле слутње произилазе из Рајкиног страха који је садржан у њој самој, умножавају се ноћу, а достижу свој врхунац када остане без мајке. Ноћ и самоћа доприносе да се повећава њена зебња да ће јој новац нестати, *сћрах се шири и расћи на све сћране као ћроклејсћиво*

(Госповица: 264) и ма колико несрећна она била у свом тамничарском животу, боји се могућности да ће неко њену егзистенцијалну слободу отети.

Приповедач последње трептаје њеног бића и тренутак смрти смешта у таму у којој је увек спроводила своју страдаљачку природу. Тај моменат она доживљава као крају, учава бесмисленост свог живота и схвата да новцем не може платити последњи дах. Стиче се утисак да се Рајкина судбина уклопила у мотив смрти који се темељи на мудрим промишљањима Проповедника о пролазности и узалудности земаљског богатства: „Јер узалуд дође и у таму отиде и име му је тамом покривено, ни сунца не виде, нити што позна, а почива“ (БИБЛИЈА 2010: Проповедник 6: 4–5).

Ах, само мало ваздуха, само један дах, и све би можда било сјасено, живој, имање, новац. Злато би дала за један дах. Али даха нема. Колена се трче и шеме хоће да трсне. Крв је сјала и лежи у њој као олово. Никад више даха. – Покрети су бивали све слабији, док се постојано не умирише. Само је промукли ројаци још неколико тренутака одавао последње знаке смртне борбе. Па и то умукну. Тело се ојуси и смири и остале испружено у мраку и тишини (Госповица: 271).

Рајкином заоставштином ће располагати рођаци, а њен једини смисао је био *шријез* и *кријез*. Може се успоставити интертекстуална веза са Проповедниковом мудро изреком о узалудно утрошеном времену: „Ко љуби новце, неће се наситити новаца, и ко љуби богатство, неће имати користи од њега. И то је таштина“ (БИБЛИЈА 2010: Проповедник 5: 10).

Апсурдност Рајкиног усамљеничког живота уздизањем новца изнад личних потреба, ниподаштавањем мајке и устезањем милосрђа према убогима видљива је у тренутку када Хаџи-Васићи преузимају сву њену имовину. То се смисаоно уклапа у поруку мудраца Соломона: „Дом безбожнички раскопаће се, а колиба праведних цветаће“ (БИБЛИЈА 2010: Соломон 14: 11). Кућа Хаџи-Васића је светло место у ком је госпођа Радојка била истински срећна, *блештало је чистотом и одисало постојимством*.

Така је била породица која је постојану и њену мајку усрдно и рођачки примила код себе. Госпођа Радојка је била савршено срећна. У оној постојаној породици животи први пут је, после толико година, дала главу и осетила да и она живи као одвојена и слободна личност, и са сваким даном бивала је све живља и радоснија, као да су је изнели из мрачне и задушљиве погоне на сунце (Госповица: 172–173).

Закључак

У роману Госповица приказан је живот у свету таме у коме је само новац доминантан. Мотив болести и смрти дат је као казна за грешан живот путем Рајкиног занемаривања и жртвовања здравља и потреба испуњавањем завета без милосрђа према просјацима, рођацима, мајци и

себи. Опис њене судбине налазимо у речима мудраца Соломона „Ко даје сиромасу, неће му недостајати, а ко одвраћа очи своје, биће му много клетав“ (Библија 2010: Соломон 28: 7).

Станиште Хаџи-Васића је осликано изразито светлим бојама, које указују на унутрашњу чистоћу људи који у том дому обитавају. Преокрет у ком Рајкину имовину преузимају Хаџи-Васићи симболише измену таме у светлост, указује на интертекстуалну везу са Порповедниковом поруком:

Добра је мудрост са имањем, и корисна је онима који виде сунце. Јер је мудрост заклон, и новици су заклон, али је преижежније знање мудрости шим шито даје животи ономе ко ја има (Библија 2010: Проповедник 7: 12–13).

Извори

Андрић 1963: Андрић, Иво. *Госпођица*. Београд.

Литература

- Vazović 2017: Vazović, Jelena. Два женска лика – Рајка и Аника. In: Тошовић, Branko (Hg./ur.). *Andrićeva Gospođica, Andrićs FRÄULEIN*. Graz – Narodna i univerzitetska biblioteka Repunlike Srpske. S. 119–136.
- Bašcarević 2017: Bašcarević, Snežana. Алијенција Рајке Радаковић. In: Тошовић, Branko (Hg./ur.). *Andrićeva Gospođica, Andrićs FRÄULEIN*. Graz – Narodna i univerzitetska biblioteka Repunlike Srpske. S. 99–108.
- Библија 2010: *Библија или Светио писмо Стариога и Новога завети*. Превео Стари завети Ђура Даничић, Нови завети превео Вук Стеф. Караџић. Београд: Александрија.
- Блуменберг 1999: Блуменберг, Ханс. *Светлост као метафора истине*. Подгорица: Октоих.
- Деретић 2007: Деретић, Јован. *Историја српске књижевности*. Београд: Sezam Book.
- Радуловић 2003: Радуловић, Оливера. *Листи небеске књије. Библијски поглед на српске прозе 20. века*. Нови Сад: Змај.
- Radulović 2017: Radulović, Olivera. Небо као облик природно лепог у *Госпођици* и контексту Андрићевих романа. In: Тошовић, Branko (Hg./ur.). *Andrićeva Gospođica, Andrićs FRÄULEIN*. Graz – Narodna i univerzitetska biblioteka Repunlike Srpske. S. 389–398.

Snežana B. Paravinja Škrbić (Beograd)

Light and darkness in THE WOMAN FROM SARAJEVO

This paper explores the genesis of the motifs of light and darkness in the novel *THE WOMAN FROM SARAJEVO* by Ivo Andrić. Through interpretation of the characters that are manifested with light or dark coloring in the heroine's retrospections, it is possible to discuss her pronounced rejection of conventionality. The aim of this paper is to discover new possibilities of reading *THE WOMAN FROM SARAJEVO* in the context of the Old Testament. It unveils a biblical intertext deeply hidden in this work. Through intertextual approach, one can comprehend the meaning that can be sensed underneath the novel.

Snežana Paravinja Škrbić
Doktorand metodike nastave
Filozofski fakultet
Zorana Đinđića 2
21 000 Novi Sad
privat: Bosanske Krajine 48
11 273 Zemun – Batajnica
+381 62 208 148
paravinja.snezana@gmail.com